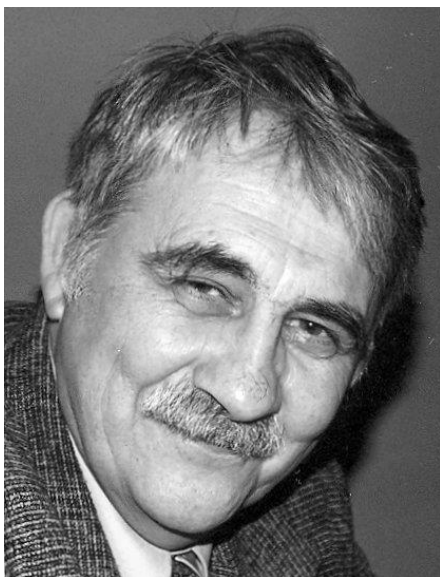

CREAȚII

Valentin Timaru – *Liturghia pentru Cor Mixt, Clopote și Percuție*

Andreea Aura Ciornenchi Grigoras

Compozitorul Valentin Timaru s-a născut la 16 octombrie 1940 în orașul Sibiu. Studiile superioare le efectuează la Cluj, în cadrul Conservatorului de muzică (astăzi *Academia de Muzică „Gheorghe Dima”*), unde urmează secția de Pedagogie Muzicală sub îndrumarea unor profesori precum Cornel Țăranu – armonie, Liviu Comes – contrapunct, Romeo Ghircoiașu – istoria muzicii, Tudor Jarda – aranjament coral, Petre Sbârcea – citire

de partituri. Mai târziu îl regăsim la *Conservatorul „Ciprian Porumbescu”* din București, student al secției de Compoziție, unde are ca profesori personalități precum: Anatol Vieru – compoziție, Tudor Ciortea, Ștefan Niculescu – forme muzicale, Aurel Stroe – orchestrație, Zeno Vancea – contrapunct. După o întrerupere de doi ani, Valentin Timaru își continuă studiile la Conservatorul din Cluj la clasa de compoziție a lui Sigismund

Todută, personalitate care va avea o influență marcantă asupra tânărului compozitor.

Opera sa este deosebit de vastă și cuprinde lucrări din cele mai diverse genuri: muzică de scenă, muzică vocal-simfonică, muzică simfonică și concertantă, muzică de cameră, muzică vocală, muzică corală.

Personalitate muzicală prolifică a zilelor noastre, Valentin Timaru se evidențiază printr-o creație componistică și muzicologică amplă, extrem de variată, de o valoare și frumusețe incontestabile, arta sa muzicală impresionând prin lirismul de înaltă expresivitate, ce-și află originea în folclorul românesc. Cunoscând și mânuind cu iscusință toate mijloacele de compoziție – de la cele clasice și până la cele moderne – Valentin Timaru dezvoltă un stil componistic propriu, ce evită în mod voit curentele avangardiste. Lirismul enescian și influențele folclorice sunt elemente care rezonază profund în personalitatea muzicianului ardelean, acestea fiind elaborate prin prisma talentului și viziunii sale artistice, precum și a numeroaselor și diverselor experiențe personale.

De-a lungul carierei sale de compozitor, Valentin Timaru a obținut în mai multe rânduri *Premiul Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România*, *Premiul Academiei Române* – 1993, în anul 2004 fiindu-i acordat *Ordinul Meritul Cultural* în grad de *Cavaler*.

Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur pentru Cor Mixt, Clopote și Percuție

Cuvântul *liturghie* provine din grecescul *leiturgia*, la rândul său derivat din *laos* – popor – și *ergon* – lucrare publică. În Grecia Antică, termenul *liturghie* nu avea conotații religioase, desemnând finanțarea de către cetățenii bogați a unor lucrări sau a unor servicii de interes public.

În cadrul Bisericii Creștine, termenul *liturghie* definește cel mai important serviciu religios. În primele secole ale creștinismului, *liturgia* se baza mai mult pe tradițiile locale ale

diferitelor comunități creștine, grupate în jurul centrelor mai importante precum Ierusalim, Antiohia, Alexandria, Roma sau Cartagina. Cristalizarea formei definitive a liturghiei are loc în sec. IV în Bizanț, ca urmare a reformelor instituite de către Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur, rezultând astfel două dintre cele trei liturghii practicate în cadrul Bisericii Ortodoxe : Liturghia Sf. Vasile cel Mare și Liturghia Sf. Ioan Gura de Aur. În sec. VI, Sf. Grigorie cel Mare, numit și Dialogul – papă al Romei – compune *Liturghia darurilor mai înainte sfințite*, cunoscută și sub numele de Liturghia Sf. Grigorie Dialogul.

Vorbind despre geneza lucrării sale, compozitorul Valentin Timaru spunea: „*Gândul de a scrie muzica unei Liturghii m-a obsedat de foarte mult timp, însă am amânat mereu punerea lui în act, din simplul motiv că am avut conștiința pregătirii insuficiente pentru acest demers*”. Distinsă cu Premiul Uniunii Compozitorilor pentru anul 1995, această perlă a creației muzicale liturgice românești este concepută în varianta de concert pentru cor mixt, clopote și percuție, având însă și alte două variante : una doar pentru cor mixt – realizată în spiritul practicii liturgice, iar a doua pentru cor de bărbați. Lucrarea este rodul unei chemări, a unei frământări și a unei chibzuințe îndelungate, rezultatul fiind unul deosebit, impresionant.

Fascinat de profunzimea primei invocații a liturghiei cultului creștin și anume *Kyrie eleison*, Valentin Timaru are revelația faptului că măreția acestei invocații nu rezidă în limba prin care este exprimată, ea „*izvorând din spiritualitatea apelativului către imensitatea absolutului divin*”. În serviciul liturgic occidental latin, grecescul *Kyrie eleison* este introdus la sfârșitul sec. V, păstrându-se cu sfințenie în forma sa originală – netradus – până în zilele noastre, ca mărturie a faptului că limba greacă este considerată una dintre cele trei limbi biblice, alături de ebraică și arameană. În liturghia răsăriteană bizantină, *Kyrie eleison* devine ectenie, extinzându-se de-a lungul întregului serviciu religios, expresia fiind tradusă în limba română odată cu traducerea integralității textului liturgic.

În serviciul religios greco-catolic, ectenia *Kyrie eleison* a fost tradusă prin sintagma *Doamne îndură-Te spre noi* sau

Doamne îndură-Te de noi. În contextul apariției și dezvoltării latinismului în Transilvania sec. XVIII, s-a optat pentru traducerea cuvântului grec *eleison* prin cuvântul *îndurare* – ce provine din latinul *indurare*.

Având în vedere faptul că derularea serviciului liturgic este aceeași atât în cadrul Bisericii Ortodoxe, cât și în cadrul Bisericii Greco-Catolice, lucrarea compozitorului Valentin Timaru a fost scrisă cu intenția de a putea acompania din punct de vedere muzical liturgia răsăriteană, sub cele două aspecte ale sale – ortodoxă și greco-catolică. „*Ectenia de pildă* – spune autorul – *a fost gândită pentru mai multe limbi de cult, putând fi cântată atât cu primordialul Kyrie eleison, cât și cu Gosподи помилуй, Doamne miluiește, Doamne-ndură-te de noi, chiar și cu Abbi pieta di noi, Prends pitié de nous sau cu Herr erbarme dich*”:

Ky- ri- e e- le- i-i- son
Doam- ne mi- lu- ieș- ște
Doam- ne-n- du- ră- te spre noi
Doam- ne-n- du- ră- te de noi
Gos- po- di po- mi- lui
A- bbi pi- e- ta di noi
Prends pi- ti- é de nous
Herr er- bar- me di- i-i- ch

Celula generatoare a întregii lucrări

Elaborarea acestei ectenii a constituit elementul determinant în crearea întregii compoziții. Referindu-se la aceasta, Timaru declară : „*Din momentul când am avut în minte fizionomia muzicală a ecteniei, abia de acolo mai departe a apărut și cutezanța de a scrie Liturgia. Un al doilea reper în geneza lucrării – spune autorul – a fost desigur acel «Axion», scris în 1992 pentru cor bărbătesc.*” Fidel susținător al originii

latine a limbii române, autorul adaugă : „În această Liturghie am folosit din convingere acele exprimări care rămân cele mai apropiate de spiritul latin al limbii noastre”.

Partitura *Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur pentru cor mixt, clopote și percuție* este structurată în douăsprezece părți, ce se succed după cum urmează :

- I. Doamne-ndură-Te de noi
- II. Mărire Tatălui
Antifonul I – *Binecuvântează*
Antifonul II – *Unule Născut*
- III. Veniți să ne închinăm
- IV. Sfinte Dumnezeule (Trisaghionul)
- V. Heruvicul
- VI. Treimea cea de o ființă
- VII. Sfânt
- VIII. Pe Tine Te laudăm
- IX. Cuvine-se (Axionul)
- X. Unul Domn Isus Hristos
Trupul lui Hristos (Chinonic)
Bine este cuvântat
- XI. Văzut-am lumina
- XII. Fie numele Domnului binecuvântat.

Ansamblul de percuție folosit în acompaniamentul corului amintește și recrează ambianța sonoră din cadrul bisericii, fiind format din : toacă, clopote, *sonagli* [clopoței], trianglu, tam-tam, cineli și timpani.

Unitar atât din punct de vedere al materialului sonor, cât și al textului, debutul acestei lucrări este construit pe trei motive muzicale principale și generatoare, ce reprezintă suportul melodic al invocației *Doamne-ndură-Te de noi*. Evoluția corului reprezintă răspunsurile din cadrul *Ecteniei mari*, cu care debutează *liturgia celor chemați*. În cazul de față, fiind vorba de o lucrare de concert, aceste răspunsuri alcătuiesc o parte de sine stătătoare, o introducere în atmosfera unui mister muzical liturgic, ce se va desfășura pe parcursul celor douăsprezece părți, enunțate mai sus. Cele trei motive muzicale caracteristice și generatoare ale acestui prim moment sunt :

The image shows three staves of musical notation in a single system. Each staff is in a treble clef and contains a melodic line. The lyrics 'Doam - ne - n - du - ra - te de noi' are written below the notes. The first staff shows the beginning of the phrase with a dotted quarter note on 'Doam'. The second staff continues the melody. The third staff concludes the phrase with a dotted quarter note on 'noi'. The notes are primarily quarter and eighth notes, with some rests.

Principiul repetiției stă la baza construcției acestui moment introductiv și condiționează în mod direct desfășurarea expresivă a discursului muzical, prin acumularea progresivă a tensiunii. Se realizează astfel atmosfera de rugăciune intensă, prin repetarea invocației adresată cu insistență „*absolutului divin*”. Limbajul de o mare sensibilitate și rafinament este tonomodal și își are originile atât în muzica bizantină, cât și în muzica populară românească, fiind în același timp puternic influențat de muzica clasică occidentală. Compozitorul reușește să pună într-o lumină clară semnificația textului și să creeze atmosfera încărcată de spiritualitate pe care acesta o impune.

Legătura între primele momente ale *Liturghiei* este realizată de instrumentele de percuție – clopotele. Intervenția acestora are atât rolul de a asigura continuitatea discursului muzical, cât și pe acela de a contribui la crearea unei atmosfere liturgice autentice, solemnă și spirituală.

În partea a șaptea – *Sfânt* – se remarcă desfășurarea amplă, caracterizată printr-un discurs melodic în care relațiile tonale se împletesc cu cele modale, alterațiile având o pondere însemnată, iar modulațiile aparând de la o frază la alta. Astfel este pregătit momentul următor – *Pe Tine Te lăudăm* – ce constituie culminația întregii desfășurări liturgice, pe care Valentin Timaru o realizează magistral. Este un moment solemn, de o mare încărcătură emoțională, intervențiile prelungi ale instrumentelor de percuție – toacă, clopote, timpani – ce evoluează solo, creând stări emoționale dintre cele mai înalte.

Putem spune că ele se substituie, sau acompaniază în mod imaginar rostirile solemne ale preotului. Corul intervine periodic, intonând practic răspunsurile date preotului de către cântăreții de la strană. Materialul melodic provine în mare măsură din prima parte a *Liturghiei – Doamne-ndură-Te de noi*. Partitura muzicală corală este însoțită de instrumentele de percuție, pe tot parcursul acestei secțiuni.

Pentru *Cuvine-se*, cântarea imnică în cinstea Maicii Domnului, supranumită *Axion*, cuvânt ce în limba greacă înseamnă *vrednic, care merită*, Valentin Timaru a compus o muzică deosebit de expresivă, care prin abundența melismelor și a cromatismelor aduce în prim plan *ethos*-ul melodiilor vechi, bizantine, dar și pe cel al muzicii populare românești. Linia melodică, construită din mersuri treptate, cu rare salturi intervalice ce apar în momentele de culminație melodică, redă cu fidelitate pulsația ritmică a textului. Scrisă pe modul eolic cu centrul *Fa*, *Cuvine-se* are o sintaxă omofonă de tip melodie acompaniată și constituie una dintre cele mai emoționante și mai reușite pagini ale lucrării de față.

Extrem de amplu, finalul constituie sinteza întregii *Liturghii*, rememorându-se teme și structuri muzicale întregi din părțile anterioare. Astfel, întreaga lucrare este concepută într-o formă ciclică, ce rezultă din folosirea aceluiași material tematic și a motivelor generatoare, fapt ce-i conferă o unitate organică.

Compusă cu multă măiestrie artistică, *Liturghia* lui Valentin Timaru se dovedește a fi o lucrare de referință în peisajul creațiilor liturgice românești contemporane. Prin melodica arhaică și tipologia scriiturii, ea amintește în mare măsură de binecunoscuta *Liturghie în stil psaltic* a lui Paul Constantinescu.

Compozitorul Valentin Timaru utilizează ca tehnică de compoziție predilectă omofonia, presărată cu momente de contrapunct și îmbinată cu discursul de tip antifonic, cu evoluții la unison, octave și cvinte paralele sau cu polifonii imitative. Intonațiilor modale din vechime – provenite din muzica populară românească, din muzica psaltică răsăriteană dar și din cea gregoriană apuseană – acompaniate în stil arhaic prin isoane pe fundamentală, pe cvintă și chiar pe trisonuri, li se adaugă

evoluția instrumentelor de percuție, pentru a conferi imaginea și trăirile concrete ale diferitelor momente liturgice.

Destinată a fi interpretată în concert, *Liturghia* lui Timaru aduce în prim plan spațiul bisericesc, prin utilizarea instrumentelor de percuție specifice acestuia, precum toaca, clopotele sau clopoștii. Acestea conferă un plus de solemnitate și maiestruozitate diferitelor cântări corale liturgice componente. Scrisă pentru liturghia greco-catolică – dar având ca model liturghia ortodoxă – lucrarea de față conține douăsprezece părți, structurate după tipologia cântărilor bisericești și a succesiunii lor în spațiul ecleziastic răsăritean.

O trăsătură fundamentală a acestei creații o constituie revelarea semnificațiilor de factură națională și afectivă, spirituală, ce decurg din legătura organică dintre text și muzică. Utilizarea ciclică a diferitelor elemente tematice asigură caracterul unitar al lucrării, concepută pe un cadru muzical modal, ce își are sorginea în vechimea practicii creștine a poporului român și în muzica sa tradițională. Simplitatea, expresivitatea și lirismul melodiei sunt caracteristici ce definesc muzica *Liturghiei* lui Valentin Timaru, operă semnificativă a compozitorului ardelean în peisajul componistic românesc, distinsă cu Premiul Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România pentru anul 1995.

SUMMARY

Andreea Aura Ciornenchi Grigoraș

Valentin Timaru –

Mass for Mixed Choir, Bells and Percussion

Talking about the genesis of his work, composer Valentin Timaru said: *“The thought of writing music for a mass obsessed me for a very long time, but I kept postponing it for the simple reason that I was aware of being insufficiently prepared for this endeavour”*. A recipient of the Prize of the Composers’ Union in 1995, this gem of Romanian liturgical creation is conceived in its concert variant for mixed choir, bells and percussion. The work is the fruit of a call, of a turmoil, and of careful reflection, whose result was quite impressive.